

DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ DÜĞÜNLERİNDE GÖRÜLEN ENİŞTEYİ TAVANA ASMA GELENEĞİ*

İsmail GÖRKEM**

I.Giriş

Türk dünyasının pek çok yöresinde görüldüğü gibi, Doğu Karadeniz Bölgesi düğünlerinde de, damat ve gelinin, düğünden bir müddet sonra kız evini ziyaret etmeleri çok yaygın bir gelenektir. Gelin, bu ziyareti yapıncaya kadar kendisini baba evinin bir kızı gibi görmektedir. Kız, enişte ile birlikte baba evinde bir misafir gibi ağırlanıp yolcu edildikten sonra, artık bir anlamda evinin baba evi değil kocasının evi olduğunu da öğrenmiş olacaktır.

Bölgede “yedi”, “yedileme”, “el öpme” ve “ayak dönmesi” gibi isimler verilen bu gelenek içerisinde, eniştenin temsili olarak ayağından tavana asılması hadisesi de oldukça ilgi çekicidir. Yörede sadece bu gelenek ile ilgili söylenen türküler mevcuttur.

Bildiride; Doğu Karadeniz Bölgesinde halen yaşamaya devam eden bu gelenek ve gelenek dairesinde söylenen türküler sırasıyla değerlendirilecek; daha sonra da söz konusu gelenek, Türkiye ve Türk dünyasındaki benzerleriyle karşılaştırılarak bir sonuca ulaşılmaya gayret edilecektir.

II. Karadeniz Bölgesindeki Uygulamalar

Ahmet Caferoğlu Caferoğlu, Trabzon’un Sürmene ilçesinden yaptığı derlemelerde “Enişdeyi Asma Manisi”ni kaydetmiş, fakat gelenek hakkında bilgi vermemiştir:

“Enişdeyi asdiler
Kuru gülgen dalinden
Kaynanasi pilmiyor
Enişdenin halinden

Bu pizim enişdenin
Kaynanasi yok midur
Kaynanasi yoğusa
Kaynatasi yok midur
Kaynatasi yoğusa

* 16-18 Nisan 2006 günleri arasında Trabzon Türk Ocağı tarafından düzenlenen “Uluslararası Trabzon ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu”nda sunulan bildiri (basılmamış).

** Prof. Dr. Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi-KAYSERİ.

Pi goç [=kot¹] ceviz yok midur (Hamit Beykos-Sürmene).” (Caferoğlu 1946/1994: 147).

Turgut Günay “Rize-Trabzon Yöresinde Eniştayi Tavana Asma Geleneği” adlı yazısında bu gelenekten bahseder. Günay’ın belirttiğine göre düğünden yedi gün sonra gelin ve damat, kız babasının evini ziyaret eder. Bu ziyarette damadın arkadaşları da bulunur ve toplantı yemekli düzenlenir. Akşam yemeğinden sonra damat, gelinin genç akrabaları tarafından ayaklarından bağlanıp tavan kirişine baş aşağı asılır. Ardından -Caferoğlu’nun derlediği maniye benzer- bir türkü söylenir:

“Eniştayi astiler
Kuri gürgen dalına
Kaynanasi yok midur
Gelsun baksun halına
Helessa, helessa

Aldum bir okka tütün
Koydim oni havana
Eništenun ayagi
Hemen çıktı tavana
Helessa, helessa

Kızlağaç doruğunda
Kediye bak kediye
Haçan finduk yoğ idi
Ne çağurdun ye diye
Helessa, helessa

Trabzon’un içinde
Güvercinler uçayi
Kaynanasi şaşurmuş
Sanduğu ters açayi
Helessa, helessa

Kaynanasi yoğ isa
Kayuncuği yok midur
Kayuncuği yoğ isa
Balduzcuği yok midur
(Balduzcuği yoğ isa
Cevizcuği yok midur)
Helessa, helessa (Günay 1973: 6560).

Damat ayağından tavana asılırken, kıt’aların sonunda nakarat tarzında hep bir ağızdan “helessa helessa” diye söylenmektedir. Bu tabir gemicilerin ağlarını denizden çekerken söyledikleri sözlerdir. Bu tarz ifadeler “iş türküsü” metinlerinde nakarat tarzında hep bir ağızdan tekrarlanmaktadır. Bu ifadeler, gemicilerin “heyemolaları” gibidir (Boratav 1969: 168).

Yukarıda verilen türkü bir ağızdan söylendikten sonra, kız (gelin) anası, damadı kurtarmak için, damadı asan gençlere çerez sofrası hazırlar. Damadın serbest bırakılması için çakı, çakmak gibi küçük hediyeler de istenebilir.

¹ kot: “Altı-sekiz kilo tahıl alan tahtadan yapılmış ölçek.” (DS, c. VIII: 2935).

Yöredeki geleneklerle ilgili yapılmış iki tezde de enişte asma âdetinden bahsedilmiştir: Yılmaz Hakan Çebi'nin tezinde belirttiğine göre, Sürmene'de düğünden yedi gün sonra kızın annesi, damadı ve kızını yemeğe davet eder. Davette misafirlere ikram maksadıyla kayınvalidenin baklava yapmış olması şarttır. Bu geleneğe “yedi” denir. Çebi, söz konusu geleneği şöyle anlatıyor:

“Yemekler yenilip çeşitli eğlenceler yapıldıktan sonra bazı muzipliklerle sıra damadı cezalandırmaya gelir. Ortaya baklava sinisi gelir. Üstü kapalıdır. Çeşitli oyunlar sonucu açılır, kesilmesi istenir. Bıçağın kesmediğini kız tarafından işi yöneten söyler. Sonra oğlan tarafından birisi, cebinden çıkardığı kâğıt para ile bıçağı biler, kesmeye çalışır, kesemez bırakır, tepsiyi çevirir. Bıçak kimin önünde durursa aynı işlemi o yapar. Sonuçta enişte bahşişini verir, baklavayı keser, tepsi kalkar, tabaklara servis yapılır.

Kız tarafından birisi küçük bir eşyayı, damadın cebine koyar. Yitik olduğu ve herkesin aranacağı söylenir. Arama sonunda aranan şey damadın üzerinde çıkar. Damat mahkeme edilir. İdamına karar verilir. Ayağına ip bağlanıp tavana asarlar. Bu arada ilahi çekilir:

Enişteyi astılar
Kuru gürgen daline
Gaynanasi yok mudur
Gelsun baksun halina
Yalissa yalissa

Aldum bir okga tütün
Goydum onu havana
Enişdenin ayağı
Heman çıktı tavana
Yalissa yalissa²

Kızlağaç doruğunda
Kediye bak kediye
Haçan finduk yoğudu
Ne çağurdun ye diye
[Yalissa yalissa]

Trabzon'un içinden
Güvercinler uçayı
Gaynanasi şaşurmuş
Sanduği ters açayı
Yalissa yalissa

Gaynanasi yoğusa
Baldızcığı yok mudur
Baldızcığı yoğusa
Ceviz finduk yok mudur
Yalissa yalissa³

Gaynananın eyisi
Derun onun guyusu
Oraktan da ağıdır
Sözlerinin doğrusu
[Yalissa yalissa]

² İlk iki dizenin iki kez tekrarlanmaktadır. İlk söyleyişteki iki dize şöyledir: “Aldum bir okga tütün / Vurdim oni havana.”

³ İlk iki dizenin iki kez tekrarlanmaktadır. İlk söyleyişteki iki dize şöyledir: “Gaynanasi yoğusa / Gayinceği yok mudur.”

Yetiş ganyana yetiş
Enişte dar haldadır
Gaynanasi geliyi
Gaynanasi yoldadır
[Yalissa yalissa]

[Gaynanasi yoldadır]
Finduklar sırtındadır
Arkadaşlar beklesun
Findukları dağıtsın
[Yalissa yalissa]

Ganyana rica eder
Gençleri ağlatmayın
İndurun enişteyi
Beni darıltmayın

Enişteyi astiler
Kuru gürgen dalından
Gaynanasi pilmiyor
Eniştenin halından

Bu bizum enişdenin
Kaynanasi yok mudur
Gaynanasi yoğusa
Gaynatasi yok midur
Gaynatasi yoğusa
Bi kot cevuz yok mudur

Enişdeyi astılar
Kayirani yok mudur
Kayirani yoğusa
Baldızı da yok midur
Balduzi [da] yoğusa
Kurtarani yok midur

He[y] enişte enişte
İşte deyurum işte
Git da gel beni işte
Hoy bana enişte

Eniştemuz yoğisa
Arayani yok midur
Arayani yoğusa
Kaynanasi yok midur
Kaynatasi yok midur
Kaynatasi yoğusa
Hiç kimsesi yok midur
Hiç kimsesi yoğusa
Bir kot finduk yok midur
[=Metin kısmen düzeltilmiştir.]

gibi deyişlerden sonra kaynana bir kot findık ortaya döker ve damat kurtulur. Geç saatlere kadar eğlendikten sonra evlerine geri dönerler. Yediye giderken bazı yörelerde erkek tarafı koç getirirdi.” (Çebi 1993: 100-102).

Alıntıda geçen “ilâhi çekmek” ifadesi, söylenen ezgili sözlere yörede “ilâhî” dendiğini düşündürmektedir. Metin Caferoğlu ve Günay’ın derlediği metinlerle benzeşmektedir. Ayrıca

damada uygulanan işlemlerin ‘cezalandırma’ olarak nitelendirilmesi ve bunun sebebinin açıklanmaması oldukça dikkat çekicidir. Kıt’a sonlarında tekrarlanan “yalissa yalissa” ifadeleri, icra edilen ortak bir “iş”i ve metnin, bu esnada topluca söylenen bir “iş türküsü” olduğunu düşündürmektedir (bk. Boratav 1969: 168).

Fuat Öründü’nün tezinde ise, güveyi ile gelinin bu âdet gereğince çevrelerindeki kişilere küs gibi davrandıkları görülmektedir. Yine Trabzon yöresinden yapılmış olan derlemeye göre küs olan damat yakalanarak bir iple ayağından tavana asılır. Damadın indirilmesi için, kayınbabasıyla ve kaynanasının damadı asanlara hediye vermeyi vaat etmesi gerekmektedir. Ancak damat indirilmeden önce bir büyük horoz getirilerek horoz dövülmek suretiyle bağırılır. Horoz bağırırken damadın asılı olduğu ip kesilerek damat indirilir. Horoz getirilmezse damadın indirilmesi için gelinle pazarlığa oturmak zorunda kalınır. Damadı asanlara genellikle hediye olarak fındık ikram edilir. Şu türkü de bu gelenek uygulanırken söylenmektedir:

“Yaylanın çimeninde
Oku atarım oku
Yetiş gaynana yetiş
Enişde yedi boku

Göturun sert tütünü
Vurayım [da] havana
Enişdenim baca[ğı]
Haman aldı tavana” (Öründü 2001: 104).

Verilen bilgiler arasında açıkça belirtilmiyor ama, horoz, tören sonunda damadı tavana asanlara ikram edilecektir. Cinsiyet bakımından, sesinin tizliği ve çok uzaklardan duyulması sebebiyle horoz tercih edilmiş olmalıdır. Damadın ipi kesilince, büyük bir gürültüyle yere düşecektir. Horozun bağırması, bu sesin de etrafta duyulmasını önleyecektir.

Ali Çelik’in Çaykara’dan yaptığı derlemelere göreyse, damat yedileme geleneği yani düğünden yedi gün sonra kız evine yapılan ziyarette asılmaktadır. Burada yaşlı kişilerin yediye katılmadıkları özellikle belirtilmiştir. Geleneğe göre kız anası yedi tepsi baklava yapar ve bunlar gelen –genellikle genç- misafirlere ikram edilir; kalanlar ise köydeki komşulara dağıtılır. Damat kayınbabasının elini öper, daha sonra kayınvalidesinin elini öpmeye niyetlenir. Bu sırada damada, orada bulunan gençler çeşitli ‘oyun’lar oynarlar. Bu şakaların sonunda ise, damat ayağından tavana asılır (Çelik 2005: 229-231).

A. Mevhibe Coşar'ın Yomra'dan yaptığı derlemelerde de enişte asma geleneğine rastlanmaktadır. Bu gelenek diğer yerlerde olduğu gibi yedi geleneği yani düğünden yedi gün sonra damat ve gelinin kız evine ziyaretine gitmesi geleneğiyle birlikte uygulanmaktadır. Kız evine giden erkek tarafına yemek ikram edilir. Gelen misafirler kız evinden kaşık, çatal çalabilirler. Yemek sonrasında damat ayağından pencere demirine bağlanır ve ayağından asılmış olur. Bu esnada şu türkü söylenir:

“Astılar eniştayi
Pencerenin dalına
Kaynana gel baksana
Eniştenin halına
 Ne hayin kaynanasın
 Bakmayısın halına

Tavandaki kendirler
Öküzlere bağ olur
Eniştenin yiy(e)ceği
Yağla yumurta olur
 [Ne hayin kaynanasın
 Bakmayısın halına]

Ha buradan aşağı
Ne havana havana
Eniştenin bacağı
Hemen aldı tavana.
 [Ne hayin kaynanasın
 Bakmayısın halına]

Haburadan aşağı
Ne tumbulli tumbulli (fundulli)
Süzgeçlen istemezük
Got gelecek gumulli⁴
 [Ne hayin kaynanasın
 Bakmayısın halına]”

Akşam yemeğinden ve damat asıldıktan sonra güvey sofrası hazırlanır. Bu sofrada her tabakta farklı bir yemek vardır. Tabaklardan birinde su, birinde ise yumurta kırması bulunur. Tabakların hepsinin üstleri kapalıdır. Damat yumurta kırmasını bulmalıdır ancak tek tercih hakkı vardır. Tercih ettiği tabaktaki yemek yenir ve daha sonra diğer tabaklarda neler olduğuna bu tuzlu, bu tuzsuz, bu yağlı, bu yağsız denilerek bakılır. Böylece yedi geleneği sona ermiş olur.” (Akyüzlü 2006).

A. Mevhibe Coşar'ın Trabzon-Çaykara'dan yaptığı bir başka derlemede ise damat yediye çağırılır. Damada türlü şakalar yapılır: Sandalyesine pekmez sürülür, iğne konulur. Diğer yörelerde olduğu gibi damadın ayağına ip geçirerek onu asarlar. Asarken atışmalı türkü söylenir:

“Eniştayi astiler
Kuri gürgen dalına
Yok midur kaynanası
Biraz gelse yanına”

⁴ “kumul: Tepeleme doldurulmuş.” (DS, c. VIII: 3000).

Kayıvalideden baklava istenir. Baklava getirildikten sonra damat indirilir. Baklavaya saplanan bıçağın kesmediği söylenerek damattan para alınır. Damat ve arkadaşlarına birer silim baklava ikram edilir ve tepsi kaldırılır. Bu sırada kaşık, çatal, çay tabağı gibi şeyler çalınır. Kız evi önlem olarak yedi öncesinde evdeki değerli eşyaları saklar (Tarakçı 2006).⁵

Trabzon'un Yomra ilçesine bağlı Özdil beldesinin internet sitesindeki bilgilere göre “yedi geleneği” şu şekilde uygulanmaktadır:

“Düğünden üç gün, beş gün veya yedi gün sonra kızın anne ve babası, damat ve kızlarını yemeğe çağırırlar. Bu davete damadın yakınları ve komşuları katılır. Giderken damat, yanında eğlence anında tabağa koymak için bozuk para bulundurur. Damat, bu gecede, geleneğe göre, ayakkabılarının saklanacağını bildiği için bu duruma hazırlıklıdır (damat, eski ayakkabılarını giyer). Köylerde herkes birbirini tanıdığı için bazen tüm köy halkı bu geleneğe iştirak eder. Kız evinde yemekler yenip oyunlar oynanarak gecenin geç saatlerine kadar eğlenilir. Kadınlar ve erkekler ayrı ayrı eğlenirler. Kaval eşliğinde horon oynandıktan sonra, sıra damadı asmaya gelir. Damadı ipten kurtarmak için kaynanadan bir miktar fındık istenir. Damadı ipten genelde kaynana kurtarır. Fındık isteme esnasında aşağıdaki maniler söylenir:

Güveği astılar
Odanın tavanına
Gel baksana kaynana
Güveğinin haline

Karayemiş dalına
Gel salına salına
Nerdedir kaynanası
Gelip bakmaz haline

Kapısında tavuklar
Gugillidir gugulli
Süzgeçlen istemezük
Gotlan gelsun gumullü

Düğün, damadı asma olayı ile son bulur.” (<http://www.ozdilbelgesi.com/content-44.html>).

Hikmet Öksüz, Trabzon-Çaykara yöresinde çocukluğunda halen devam eden “yedi yapma” geleneğiyle ilgili şu bilgileri vermiştir: Evlilik sonrası yedi yapılmadan enişte, eğer memleketinden çalışmak, askerlik gibi herhangi bir sebeple memleketten ayrılmışsa, yıllar sonra da olsa, ilk olarak kaynanası evine gidildiğinde yine ona bahçe belletilir, birtakım zor işler yaptırılır. Damat da, bir seferliğine olan bu işleri mutlaka yapar. Şayet damat denilenleri yaparsa o zaman onu tavana asmazlar (Öksüz 2006).

İhsan Topaloğlu, Rize’de eski köy düğünlerinde de damat asma geleneğinin var olduğunu kaydediyor: Damat, düğünden birkaç hafta sonra arkadaşlarıyla kız evine gittiğinde arkadaşları bir fırsatını kollar ve damadı yakalayıp sıkıca bağlar. Şayet damat zorluk çıkarırsa

⁵ Bildirinin hazırlanması için katkıda bulunan, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. A. Mevhibe Coşar’a teşekkürlerimi sunarım.

tavana asılır ve birkaç kez vurulur. Bu durumda olan enişte yardım ister. Kaynana damadının neden asıldığını sorar. Damadı asanlar/bağlayanlar kaynanadan baklava, sarma veya başka bir yiyecek ister. İstenen yiyecek getirilmeden enişte serbest bırakılmaz (Topaloğlu 2006: 172-173).

Giresun-Espiye’de ise damat asma geleneği şu şekilde yaşamaktadır:

“Düğün aşamasında kız tarafından bir grup, damat adayını yakınlarının elinden alarak, herhangi bir ağaca ayaklarından asarlar. Kız tarafı adına isteklerini kabul ettirene kadar bu durumu devam ettirirler. Damat tarafından gerekli söz verildikten sonra, aynı grup [tarafından] damat tekrar evine teslim edilir.” (<http://www.espiye.bel.tr/html/kultur.html>).

* * *

Karadeniz Bölgesindeki uygulamalara genel olarak bakıldığında şunlar görülmektedir:

1. Gelenek, Giresun-Espiye haricindeki yerlerde düğünden genellikle düğünden yedi gün sonra uygulanmaktadır. Bundan dolayı bu âdete bölgede “yedi” veya “yedileme” adı verilmektedir. Espiye’de ise enişte asma geleneği, damada -düğün öncesi- birtakım şartları kabul ettirmek için yapılmaktadır.

2. Yine Espiye haricindeki yerlerde damat asıldıktan sonra bir mani/türkü ile kaynana damadın asıldığı yere çağrılmakta ve ondan, damadı serbest bırakmak için çeşitli hediyeler – fındık, baklava vb. gibi yiyecekler- istenmektedir. Bu istekler orada hazır bulunanlara türkü/mani ile de ifade edilmektedir. Ayrıca kız evi, erkek tarafından gelen misafirleri yemek vererek ağırlamak zorundadır.

3. Misafirlere baklava ikram edilmesi, ilgi çekici uygulamalara sahne olmaktadır. Baklavayı kesen kişi, bıçağın kesmediğini bahane edilerek damattan bahşiş istemektedir. Ayrıca kız evinden çatal, kaşık gibi şeylerin çalınması da görülmektedir.

4. Yedi âdeti uygulamalarında eniştenin tavana asılması ve asılıp indirilirken türkü/mani söylenmesi âdeti -daha ziyade- Doğu Karadeniz Bölgesinde yaşamaya devam etmektedir.

III. Güney Türkmenleri Arasındaki Uygulamalar

H. Zübeyr Koşay, *Türkiye’de Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme* adlı eserinde Ali Rıza Yalın’ın oğlunun şahit olduğu bir nişan törenine şu şekilde yer vermiştir:

“Nişanlanacak oğlan nişan günü kız evine ayak basarsa, kızın kardeşleri oğlana çadır direkleriyle ve taşlarla temiz bir dayak atarlar. Onun için oğlanın kız evine gitmesi âdet değildir. (...) Oğlan babası, koyunlar [=nişanda kesilecek], deve [=nişanda kullanılacak yiyecek, içecek vs.] ve kadınlarla beraber karşıdan alay halinde gelirken kız tarafından nişanlanacak kızlma beraber bir *ağuttur* başlar. // Bu ağıdı müteakip kızın

kardeşleri oğlanın babasına söğerek oğlan tarafını sapanla taş atarak karşılarlar. Oğlan tarafı galip gelirse nişan yapılır; kız tarafı galip gelince nişan yapılmaz. (Bunun için daima aşiretler bir kız alırken kuvvetli zayıf olanları istemiş). Kavgayı aralıyan olmaz. Kendi kendine ayrılırlar. *Kavga* bittikten sonra kadınlar yemek hazırlıklarına başlarlar.” (Yalçın 1940’tan Koşay 1944: 59-60).

Burada dikkat çeken en önemli husus, Karadeniz bölgesinde düğünden sonra uygulanan damat asma geleneğinin, Çukurova’da -Bolkar Dağlarında, Bozdoğan Yaylasında, Bahşiş Yörükleri arasında- düğün öncesinde uygulanıyor olmasıdır.

Naci Kum, 1947 yılında yöreye yapılan bir derleme-araştırma gezisinde, Adana-Ceyhan’ın Azizli köyünde yerleşmiş Cerit Türkmenlerinin düğün eğlencelerine katılmış ve oradaki tespit etmiştir:

“Cerit düğünlerinde yapılan eğlenceler arasında lâtife olarak (insan asma) âdeti vardır. Hakem heyeti kurulur. Bu heyet, gelin güveyi tarafının akrabalarını ve yakın dostlarını asarlar. Ve kurtarmak için ceza keserler. Asılan bu cezayı kabul etmeye mecburdur. Yoksa askıdan indirmezler. Bu arada çok ağır cezalar kesilir. Ödemiye türlü eziyetler yapılır. Meselâ asılan bir adamdan camuz yumurtası isteriz, ceza olarak ... derler. Bu camuz yumurtası (rakı ve içki şişeleri)dir.” (Kum 1950: 91).

Kum ve Koşay’ın yaptığı derlemeler 1940’lı yıllara aittir. Damat asma geleneğinin günümüzde nasıl yaşatıldığını F. Gülay Mirzaoğlu’nun⁶ Adana-Ceyhan’a bağlı İmran ve Azizli köylerinden yaptığı yeni tespitlerde görebiliyoruz:

“Düğün sırasında oğlan evinde, erkekler arasında eğlence yapılırken, davetlilerin ileri gelenlerinden 3-5 kişi kendi aralarında konuşur: “kimi asalım... kimi asalım...? Oğlanın amcasını..., oğlanın dayısını asalım der”. Bunlar kendi aralarında konuşur, damadın yakınlarından birini asmaya karar verirler. O sırada ip getirilir ve bir ağaca bağlanır. Tıpkı bir darağacı oluşturulur. Asılacak kişi çağırılır:

‘Oğlanın amcası Ali’yi buraya getirin!...’ oğlanın dayısı Hüseyin’i de getirin!..’ ‘Size söyleyeceklerimiz var bize bir sandık sucuk (şeker sucuğu), veya bir koyun getireceksiniz. Eğer o cezayı yerine getirmezsen ipi görüyorsun, buraya asılacaksın!’

Cezayı verenler, damadın yakınlarından genellikle temin edilmesi zor bir hediye isterler. Hediye getirilmezse asarlar. Asılmaya kimse itiraz edemez. Ancak, daima ceza bir şekilde yerine getirilir ve böylece bu kişiler asılmaktan, eziyet edilmekten kurtulurlar. Damadın yakınlarından ya çarşıdan alıp getirilecek bir şey, ya koyun ya da para istenir. İstenen şey, genellikle bir yiyecektir, bazen para, bazen de içkidir. Koyun istenmişse, getirilince kesilir ve kavurma yapılır. Kavurma işini çoğu zaman kadınlar yapar. Kimi zaman da 3-5 tavuk istenir ve aynı şekilde, tavuklar gelir gelmez pişirilir ve misafirlere sunulur.

Asılma işi daima güveyi tarafının akrabalarına uygulanır, gelinin akrabalarına asla uygulanmaz. Bununla birlikte, bu gelenek, aynı zamanda Cerit köylerinin kına gecesinde de uygulanır. Damat tarafından gelin evine kına merasimi için gidenler arasından ileri gelenleri kız evi ‘asar’. Hatta, eskiden bazı kişiler, ‘eziyet ederler’, diye kınaya gitmek istemezlerdi. Kız evinin erkekleri, damadın yakınlarından bir çok şey isteyebilir, yerine getirilmezse eziyet edebilirdi. Kız evine kına merasimi için gidilirken, kına davarı (oğlak, koyun) götürülürdü. Buna ilaveten adam asma geleneği ile de erkek tarafı istenenleri (yiyecek, para) temin etmek zorundaydı.

Bugün bu gelenek ‘adam asma’ şekliyle yaşamıyor. Ancak, yine düğünlerde, misafirlerin damat tarafından yiyecek, içecek bir şeyler istemeleri şeklinde devam ediyor. Mesela, gece yarısı, üç beş kişi ‘biz tavuk isteriz’, ‘bize bir koç kes’” diye tutturur. Bu istek erkek tarafınca mutlaka yerine getirilmelidir. Aksi halde, arada tatsızlık çıkabilir. Bugün daha çok genç erkekler, bu isteklerde bulunurlar. Gelenek, bu şekliyle Cerit köylerinde bugün de yaşamaktadır. İstenen şeyin mutlaka yapılması erkek tarafının itibarı ve düğünün neşeli bir ortamda sürmesi için önemlidir.” (H. Mirzaoğlu 2006).

⁶ Bildirinin hazırlanması için katkıda bulunan, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. F. Gülay Mirzaoğlu’na teşekkürlerimi sunarım.

Güney Türkmenleri arasındaki uygulamalara genel olarak bakıldığında şu unsurlar göze çarpmaktadır:

1. Damat asma geleneği düğün sonrasında değil, genellikle düğün esnasında veya düğün öncesindeki dönemde uygulanmaktadır.

2. Damat asılırken söylenen türküye bu yöredeki uygulamalarda rastlanmamıştır.

3. Damada yemek yedirme, baklava ikram etme, damattan bahşiş alma gibi ritüeller de görülmektedir.

4. Mirzaoğlu'nun yaptığı derlemeden anlaşıldığına göre, damattan veya erkek tarafından birinin cezalandırılması sonucu damadın asılıyor olması oldukça ilginçtir. Çebi'nin yaptığı derlemede de damada ceza vermek amacıyla damadın asıldığı belirtilmişti. Her iki uygulamada da damadın neden cezalandırıldığı açıklanmamıştır (bk. Çebi 1993: 100-102).

III. Balkanlardaki Uygulamalar

Mehmet Naci Önal'ın Romanya'da yaşayan Dobruca Türkleri arasında yaptığı çalışmada, bu yöredeki "geze" âdetinden bahsediliyor. Türkiye'deki "yedi" veya "yedileme" âdetine oldukça benzeyen bu uygulamaya göre düğünden on beş gün veya bir ay sonra erkek tarafı, kız evine ziyarete gitmekte, ziyaret esnasında çeşitli eğlenceler düzenlenmektedir:

"1) Yemek yerken güveye bir dirgen getirilir, bu dirgenle güveyin dişlerini karıştırması istenir. Güvey bahşiş vererek kurtulur.

2) Çocuğun [damadın] annesine, kuş konmamış dikenli çalılar getirilir, kaynananın buna oturması istenir. Bundan kurtulmak için kaynana bahşiş verir. Ayrıca yemekte güveyin kaşığı alınır, para karşılığı kaşığını [geri] alır. Mısır ve buğday taneleri saydırılır. Bir miktarını sayar, daha sonra bahşiş verip kurtulur. Kırık dökük bir tek[e]rleği güveyin tamir etmesi istenir. 'Ben bunu yaparım' derse cezası verilir; 'al bu parayı başka bir usta yapsın' derse kurtulur. Yemekten sonra, güveyin ayaklarına sopayla vurulur. Bahşiş verirse dayaktan kurtulur." (Önal 1998: 208-209).

Kırklareli ilindeyse, bu âdet şu şekilde yaşatılmaktadır:

"[Düğünden b]ir hafta sonra gelin, damat ve ailesi, gelinin ailesine yemeğe giderler. Buna geziden gelen 'geze' veya 'kız ardı' denir. Bu gezmede yemekler yenir, sohbet edilir, aynı zamanda damatlık yapmanın da gelinlik yapmak kadar zor olduğunun bilinmesi için damada bir tabak içerisinde darı getirilerek sayması istenir. Önüne pösteki getirilerek tüylerinin sayılması ve kedi getirilerek nallanması istenir. En zorlusu da damadın ayaklarından zincirle tavana asılmaya kalkmalarıdır Bunların üstesinden gelemeyeceğini bilen damat, para vererek gençlerden kurtulmaya çalışır. İki üç gün sonra da gelinin ailesi oğlan evine yemeğe gider. Bu ziyaretlerde iki ailenin daha iyi anlaşması, kaynaşması amaçlanır."(<http://www.kirklareli.gov.tr/20sosyal/2kultur/10kultur5a.htm>).

Rumeli'nde söz konusu âdetlerin düğün sonrasında yapılıyor olması ve damattan türlü bahanelerle bahşiş alınması, Doğu Karadeniz Bölgesindeki uygulamalarla benzeşmektedir. Fakat damada yapılan eziyetler sırasında söylenen herhangi bir türkü tespit edilememiştir.

IV. Kazak ve Başkurtlardaki Uygulamalar

Abdülkadir İnan'ın belirttiğine göre Kazak ve Başkurtlar arasında damat ve onun akrabalarından herhangi birinin kız evini ziyaret etmesi durumunda, bu misafirin evin içine alınmayacağına dair bir gelenek hüküm sürmektedir:

“Kazaklarda (bilhassa Sarı Arka'daki Nayman, Ağrın, Kıpçak ve Alçın boylarında vs.), Ural dağlarının doğusunda yaşayan Başkurtlarda (Salcuvut, Katay, Barın, Tabın ve Beketin boylarında) güvey, zevcesinin kabilesinden her hangi bir kimseye misafir olarak geldiğinde, çadırın veya evin ancak kapısı yanında oturabileceğine dair gelenek vardır. Başkurtlar *'kiyev örlükten ötmes'* (yani 'güvey, tavandaki kiriş hizasından öteye geçemez') derler. Bu geleneğe Kazaklar kesin olarak riayet ediyorlarsa da, Başkurtlar ancak şaka olsun diye söylerler. Başkurtlarda *'kiyevge küil taşıt, atına da otun'* diye bir atalar sözü vardır.” (İnan 1968a: 339).

Kazaklar arasında 1950'li yıllara kadar ciddi bir şekilde tatbik edilen ve *"kiyev örlükten ötmes"* atalar sözüyle ifade edilen, güveyin kız evinin oturduğu çadır veya evin tavanındaki kirişten öteye geç/e/meyecek olması, çok eski bir inanışla ilgili olmalıdır. Güney Türkmenlerinde görülen oğlan tarafının nişan veya düğün için kız evine gelmeleri sırasında taşlanmaları da bu eski inancın kalıntısı olmalıdır (bk.Yalgın 1940'tan Koşay 1944: 59-60). Başkurtlar arasında söylenen atalar sözünden ise, güveye yapılan eziyetler anlaşılmaktadır. Çünkü güveye 'kül', onun atına da 'ot' taşılması gerçekten çok zordur. Güveye düğün sonrasında kız evinde yapılan eziyetleri bu atalar sözü çok güzel bir şekilde ifade etmektedir.

Türkçe'de biraz da mizahî anlamda hâlen kullanılan, *"Eşeğin yoksa, eniştin de mi yok"* atalar sözünün de buna işaret ettiği düşünülebilir.

V. Sonuç

“Rit”ler, insanların bazı simgesel anlamlar yüklemek hususunda anlaştıkları geleneksel uygulamalardır. Düğünler, “kategorik olarak *geçiş ritleri* içinde” değerlendirilmektedir (Emiroğlu 2003: 244). Nermin Erdentuğ, “Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi Evlenme Göreneklere ve Törenlerinin Etnolojik İncelenmesi” adlı makalesinde, Hint-Avrupa ve Sami kültürlerinde olduğu gibi Türkiye köylerindeki düğün törenlerinin de çok zengin olduğunu ifade etmiştir. Karadeniz'deki düğün öncesindeki törenler ve düğünlerde verilen ziyafetlerin çiftlerin birleşmelerinin ilânı amaçlı olduğunu belirtmiştir. Dünyadaki diğer kültürlerde yemek verilme geleneği sadece düğün esnasında olmaktadır. Erdentuğ aynı makalede düğünlerde uygulana gelen birçok âdetin “eşlere refah, bolluk, saadet sağlamak” amaçlı olduğunu da belirtmektedir (Erdentuğ 1974: 377). Yine aynı makalede sadece damada, sadece geline veya eşlerin her ikisine birden uygulanan dövme, asma, yumruklama, ağlatama gibi eylemlerin çifti “kötü ruhlardan korumak” yani zürriyetine engel olmamak için olduğu ifade edilmiştir (Erdentuğ 1974: 380). Erdentuğ bu gibi uygulamaların yanı sıra düğünlerde

bağırma, silâh atma ritüellerinin de bu kapsamda olduğunu söylemiş ve bu uygulamaların “sembolik savaş unsurları” taşıdığını belirtmiştir (Erdentuğ 1974: 382).

Abdülkadir İnan, “bütün Türk düğünlerinde kız ve güvey tarafları arasında, *symbolique* olarak ‘savaş’ ve sonra da ‘barış’ yapıldığını[n] müşahede ve tespit edil[diğini]” kaydetmektedir (İnan 1974: 346). Savaş ve barış sembollerinin “kaos”tan “kozmos”a geçişi temsil ettiği de söylenebilir: Her iki eş de evlenmeden önceki hayatlarını geride bırakıp yeni bir hayata başlamanın telâş ve karmaşası içerisindedir. Burada karmaşa “kaos”u, yeni hayat yani evlilik ise “kozmos”u işaret etmektedir. Savaşlardan sonra barışın yani huzurun olması, düğün öncesinde uygulanan “sembolik savaş unsurları”ndan sonra iyi, mutlu ve bereketli hayatın başlaması isteğiyle benzetilerek düğünlerde uygulana gelen bir âdete dönüşmüştür.

Türk dünyasında kız ve güvey tarafları arasında ‘düğün’lerin önce ‘savaş’la başlaması ve daha sonra ise ‘barış’la sonuçlanması dikkat çekicidir. Kazaklara ait “*kiyev örlükten ötmes*” [=Güvey, tavandaki kiriş hizasından öteye geçemez] atalar sözünde geçen “örlük” (kiriş) ifadesi dikkat çekicidir. Çünkü kız evinde damatlar genellikle tavandaki ‘kiriş’e asılmaktadır. Türkiye’nin Doğu Karadeniz Bölgesinde, eniştenin tavana ‘sembolik’ bir tarzda asılması geleneğinin, türkü/manileri de söylenerek ‘şaka’ maksatlı olarak olsa da devam ettirilmesinin oldukça önemli olduğu söylenebilir. Çünkü, bu âdet Kazak ve Başkurtlar gibi “ata yurt”ta yaşamaya devam eden Türkler arasında yaşamaya devam ettiği gibi, yer yer “ana yurt”ta yaşayan Türkler arasında da yaşatılmaya devam etmektedir. Bu durum da Türk kültürünün “bütüncül”lüğünü ifade bakımından önemli olsa gerektir.

KAYNAKÇA

- AKYÜZLÜ, Saniye (2006). Trabzon-Çaykara Ataköyü 1949 doğumlu. Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. A. Mevhibe Coşar tarafından, 30 Ocak 2006 tarihinde, Trabzon'da yapılan görüşme notları.
- BORATAV, Pertev Naili (1969). *100 Soruda Türk Halkedebiyatı*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1946/1994). *Kuzeydoğu İllerimiz Ağızlarından Derlemeler: Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve Yöresi Ağızları* [1946], (2. baskı), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- COŞAR, Asiye Mevhibe (2002). "Trabzon Atma Türkülerinde Söz Dizimi Yapısı", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)*, (Yay. Hzl: M. K. Arslan- A. M. Coşar- K. Üçüncü), II. cilt: Dil-Edebiyat, Trabzon: T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yay., s. 121-134.
- ÇEBİ, Hakan Yılmaz (1993). "Trabzon İli Sürmene İlçesi Halkbilimi (Folklor) Değerleri", (Basılmamış Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
- ÇELİK, Ali (1994). "Trabzon, Bakü, Merv, Kızıl-Orda, Jambıl, Gagauz Düğünlerinde Gelin-Güvey Motifi", *Millî Folklor*, S. 24 (Kış 1994), s. 20-28.
- ÇELİK, Ali (2005). *Trabzon Çaykara Halk Kültürü*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yay.
- EMİROĞLU, Kudret (2003). "Düğün" md., *Antropoji Sözlüğü* (Hzl.: K. Emiroğlu- S. Aydın), Ankara: Bilim ve Sanat Yay., s. 243-244.
- ERDENTUĞ, Nermin (1968). "Türkiye'nin Karadeniz Bölgesinde Evlenme Görenekleri ve Törenleri", *Antropoloji*, S. 4 (1967-1968), s. 27-58.
- ERDENTUĞ, Nermin (1970). "Türkiye'nin Karadeniz Bölgesinde Evlenme Görenekleri ve Törenleri", *Antropoloji*, S. 5 (1969-1970), s. 231-266.
- ERDENTUĞ, Nermin (1973). "Türkiye'nin Karadeniz Evlenme Görenekleri ve Törenleri", *Antropoloji*, S. 7 (1972-1973), s. 5-16.
- ERDENTUĞ, Nermin (1974). "Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi Evlenme Görenekleri ve Törenlerinin Etnolojik İncelenmesi", *I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri*, Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yay., s. 373- 382.
- ERDENTUĞ, Nermin (1997). "Türkiye Türk Toplumlarında Sosyal Görenek, Gelenekler ve Millî Değerler" (1972), *Sosyal Âdet ve Gelenekler*, s. 15-99.
- GÜNAY, Turgut (1973). "Rize-Trabzon Yöresinde Eniştayi Tavana Asma Geleneği", *Türk Folklor Araştırmaları*, c. XIV, S. 283, s. 6560.
- GÜNAY, Turgut (1978). *Rize İli Ağızları*, Ankara: Kültür Bakanlığı yay.
- <http://www.espiye.bel.tr/html/kultur.html> // 09.05.2006.
- <http://www.kirklareli.gov.tr/20sosyal/2kultur/10kultur5a.htm> // 06.05.2006.
- <http://www.ozdilbelgesi.com/content-44.html> // 09.05.2006
- İNAN, Abdülkadir (1968a). "Güvey", *Makaleler ve İncelemeler*, c. I, Ankara: TTK Yay., s. 335-340.
- İNAN, Abdülkadir (1968b). "Türk Düğünlerinde 'Exogamie' İzleri" [1950], *Makaleler ve İncelemeler*, c. I, Ankara: TTK Yay., s. 341-349.

- KOŞAY, Hâmit Zübeyr (1944).*Türkiye’de Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme*, Ankara: Maarif Vekilliği Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü Yay.
- KUM, Naci (1950). “Türkmen, Yürük ve Tahtacılar Arasında Tetkikler ve Görüşler-2”, *Türk Folklor Araştırmaları*, c. I, S. 6 (Ocak 1950), s. 90-92.
- MİRZAOĞLU, Gülay (2002). “Yapısal ve İşlevsel Açından Atma Türkü İcrâ Geleneği”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)*, (Yay. Hzl: M. K. Arslan- A. M. Coşar- K. Üçüncü), II. cilt: Dil-Edebiyat, Trabzon: T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yay., s. 103-120.
- MİRZAOĞLU, Hasan (2006). Adana-Ceyhan İmran köyü 1939 doğumlu, ortaokul mezunu, aynı köyde ikamet ediyor, çiftçi. Gelenek hakkında bilgi, kızı Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. F. Gülay Mirzaoğlu tarafından 26.02.2006 tarihinde yapılan görüşmeden elde edilmiştir. Görüşme notları F.G.M. arşivindedir.
- ÖKSÜZ, Hikmet (2006). Trabzon-Çaykara Kabataş köyü, 1949 doğumlu. Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi (Doç. Dr.). Bildiri sunumundan sonra yapılan sözlü katkı.
- ÖNAL, Mehmet Naci (1998). *Romanya Dobruca Türkleri ve Mukayeseleriyle Doğum Evlenme ve Ölüm Âdetleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- ÖRÜNDÜ, Fuat (2001). “ *Trabzon ve Yöresi Ağızları*”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TARAKÇI, Remzi (2006): Trabzon-Yomra 1944 doğumlu.Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. A. Mevhibe Coşar tarafından, 10 Ocak 2006 tarihinde, Trabzon’da yapılan görüşme notları.
- TOPALOĞLU, İhsan (2006). *Yöresel Folklor Araştırması: Rize’de Eski Köy Düğünleri (Araştırma-İnceleme-Derleme)*, Rize: Eser Ofset Matbaacılık.
- YALGIN, Doğan (1940). “Yürüklerde Nişan Töreni”, *Görüşler* [=Adana Halkevi Mecmuası], S. 29, s. 30.